

legfontosabb stilisztikai kifejező eszköze". Megfigyelései feltétlenül figyelemre méltóak, bár a nominális mondat – amint ezt a szerző maga is megállapítja – nyilvánvalóan nemcsak az impresszionizmus, hanem a legtöbb modern irodalmi irányzat jellemzője.

Nem kapcsolódik szervesen a kötethez Túrós Endre írása (*A hanghalmozás Áprily Lajos verseiben*), nála érzik leginkább, hogy az impresszionizmusra hivatkozás csak kötelező penzum. Attól teljesen függetlenül végzi értékes hangakusztikai vizsgálatait Áprily verseiben, csak a végén érzi szükségét elmondani, hogy: „Költészetének mégis sok olyan vonása van, amely impresszionizmusra vall, vagy legalább ahhoz hasonlít.” Persze, hogy van. De melyik költőnek nincs?

Alkotóműhelybe pillanthatunk be e kötet tanulmányozása során. Írói más-más oldalról megközelítve valamennyien a századforduló, századelő sokszínű, gazdag, ellentmondásoktól terhes, szinte már kaotikusnak tűnő stíluskérdéseit tanulmányozzák – és nem is eredménytelenül. Amikor vitázunk velük, a munkájuk iránti legnagyobb elismeréssel tesszük, abban a reményben, hogy sikerül ráirányítanunk a szakemberek figyelmét e terület tisztázatlan, megoldásra váró kérdéseire. (Kriterion, 1976.)

KISPÉTER ANDRÁS

Szeli István: NEMZETI IRODALOM – NEMZETISÉGI IRODALOM

A jugoszláviai magyar tudományos élet reprezentánsa, Szeli István tanulságos, irodalomtörténeti, irodalomszemléleti s kapcsolattörténeti szempontból egyaránt haszonnal forgatható köteté komponálta néhány év alatt írott s előzőleg különböző fórumokon már közzétett írásait. Olyan tanulmányokat, amelyek megírása *megvallottan* azért történt, hogy általuk a szerző „egy mikroközösség kulturális életében érvényre jutó erők mozgásirányait, tendenciáit és fordulatait kövesse”. A „mikroközösség” a jugoszláviai magyarság közössége, amely a sajátos, előbb kisebbségi sorsban, majd 1945-öt követően nemzetiségi népcsoportként megteremtette a maga szellemi szféráját: kultúráját és tudományosságát. A könyvet tehát, Szeli István könyvét elsődlegesen ennek a valóságnak talajáról célszerű mérlegelni, eredményeit s tanulságait megítélni.

A vajdasági magyar szellemi élet mozgását sajátos eszközökkel s formában regisztrálja a szerző. Első írásának „műfaja” (*Egy évtized*

tanulságai) ünnepi megemlékezés, s az újvidéki egyetem első évtizedének mérlegét vonja meg benne elemző igénnyel. Egy másik írás – a filológia eszközeit kamatoztató tanulmány – (*Nyelvművelésünk múltjától*) a vajdasági magyar nyelvűvelés múltjával foglalkozik, majd egy újabb közlemény – tudományos programcikk – (*Új folyóirat indul*) az újvidéki Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményeinek programját vázolja fel. Van a kötetben elvi célzatú, a nemzeti és nemzetiségi irodalom kérdését körvonalazó s az ezzel kapcsolatos problémákat fejtegető tanulmány is (*Nemzeti irodalom – nemzetiségi irodalom*) és több, a vajdasági kulturális és irodalmi élet sajátos, Szeli által is *regionálisnak* minősített kérdést tárgyaló dolgozat. Ez utóbbi tanulmányanyag a kötet egészének egyik alappillére. Az effajta regionalitás ui. egy népcsoport, adott esetben a vajdasági magyarság szellemi örökségéhez kötődik, amelyben a legapróbb momentumok is fontossá lesznek. Mert tudni kell: a regionalitás ebben a közegben – jelentőségét tekintve – hatványozódik, amit Szeli meg is fogalmaz egyik írásában – épp a „regionális irodalom” vizsgálatának lehetőségeit mérlegelve (*Szempont és adalék a „regionális irodalom” vizsgálatának kérdéséhez*). Okfejtése meggyőző: „Egy készülő, önmaga megteremtésére vállalkozó kultúra nem mondhat le egyetlen összetevőjéről sem. A látszat ellenére ugyanis mindez bizonyos formában mégiscsak beépült hagyományvilágunkba. . . Anélkül, hogy e helyi (vagy éppen: helységi) színnek a kellenél nagyobb jelentőségét tulajdonítanánk, ezeket is regisztrálni szeretnénk, mert hozzásegíthet bennünket a táj önmagát megörökítő törekvéseihez.” (169–170.)

Ezt az alapállást a hagyomány is determinálta, amelyet Szenteleky Kornél teremtett meg s tett hosszabb időre érvényessé, amikor megfogalmazta – azóta sokat emlegetett – tételét a vajdasági magyar irodalom hagyománytalanságáról. Eszerint a vajdasági magyar irodalom 1918 után a semmiből indulás érzetével küzdött, mert művelői úgy tartották: a „művészietlen lapályon nincs. . . semmi emlék. . ., ősi kolostorok, évszázados kollégiumok, hirhedt lovagvárak. . ., ezen a józan, disznóól szagú földön sohasem éltek nótázó igricek, ferde kucsmás kurucok, sárga szakállú ötvösök, magas homlokú hitvitázók vagy finom ujjú humanisták.” Igaz: a jugoszláviai magyar irodalom két világháború közötti fejlődéstörténetét megrajzolva Bori Imre már revízió alá vette ezt a felfogást, amikor úgy fogalmazott, hogy nem a hagyomány hiányzott a Vajdaságban, hanem annak birtokbavétele s a tudomány feladata épp e szórványszerűnek tűnő, valójában azonban nagyon is jelentős tradíció elemeinek felgyűjtése és szintézisbe foglalása lesz. Nos, Szeli István könyve ehhez a munkához járul hozzá számottevő eredményekkel. Mert akár a vajdasági nyelvűvelés múltjáról ír (*Nyelvművelésünk*

múltjából), akár a színműírással is próbálkozó nyelvész Szarvas Gáborról rajzol portrét (*A színműíró Szarvas Gábor*), mindig a vajdasági magyar szellemi örökség tudatosítása a célja. S az akkor is, amikor *A Napló Petőfi-képe* címmel értekezik, aztán a szobrász Tóth József arcképét rajzolja meg, majd a festő, tanár és pártmunkás, a felszabadulás utáni vajdasági magyar szellemi élet tragikusan korán elhunyt tagja, B. Szabó György portréjához készít egy majdani nagyobb igényű B. Szabó-kép megrajzolásához is nélkülözhetetlen vázlatot. (*Vonások B. Szabó György portréjához.*)

Szeli természetesen nem kizárólag a régebbi irodalmi múltat gazdagító szórványelemek felkutatását tartja fontosnak, fáradhatatlanul munkálkodik ama jelenségek számbavételén is, amelyek az elmúlt évtizedek irodalomtörténeti folyamatába illesztendők. Ezt példázza Thurzó Lajost ébresztő tanulmánya (*Thurzó Lajos avagy az optimizmus tragédiája*), amelyben a fiatal korában elhunyt vajdasági proletárköltő torzóban maradt életművét teszi mérlegre s ezt a *Vonások B. Szabó György portréjához* c. tanulmányvázlat is. Thurzó annak a félévtizednyi időnek (1945–1950) volt egyik legszámottevőbb vajdasági magyar lírikusa, amelynek irodalmát a szocialista realizmus tendenciáinak kibontakozása jellemzett Jugoszláviában is, s amelyben az új, a szocializmust vállaló jugoszláviai magyar irodalom alapját lerakták. Szeli jól tudja: nem könnyű egy ilyen félbeszakadt, olykor a sematizmus ballasztjaitól sem mentes költészetnek a mérlegre tétele, majd az értékítélet kimondása. Mégis vállalja, mert irodalomtörténészként tudja: igazságot kell szolgáltatni ennek a lírának – s vele ennek az irodalmi örökségnek is.

A tanulmánykötet szerzője a vajdasági magyarság „mikroközösségének” kulturális örökségét méltatva természetesen nem feledkezik meg azokról a jelenségekről, törekvésekről sem, amelyek a táj sajátos létformájából, a különféle nemzetiségek egymásmellettiségének tényéből sarjadtak. Itt is van feltárandó és tisztázandó örökség s Szeli könyvének másik fő értéke éppen az, hogy anyaga jelentős rétegét ebből a kérdéskörből merítette. Elsősorban a tényfeltáró írásokra célzunk, nevezetesen a Mita Popović magyar nyelvű költészetét bemutató (*Mita Popović magyar nyelvű költészetéről*), illetve a Borislav Jankulov és a magyar művelődéstörténet viszonyát taglaló (*Borislav Jankulov és a magyar művelődéstörténet*) tanulmányokra.

A magyar és a kelet-európai komparatistikának egyszer monografikus igényvel kell majd foglalkoznia azoknak a szlovák, román, szerb stb. kelet-európai íróknak–költőknek életművével, akik pályájuk kezdetén, vagy a pálya valamely más szakaszában magyar nyelvű műveket írtak s életművüket egy jelentős magyarságélmény színezi. A szlovák Pavel Ország-Hviezdoslav, a román Liviu Rebreanu, a szerb Veljko

Petrović magyar nyelvű „zsengekkel” indult a pályán s ez a magyar irodalmi indíttatás – e nemzedék több tagjánál – a későbbi oeuvre-nek is meghatározója lett. Veljko Petrović (ő is vajdasági szerb költő, Zomborban született) pl. a magyar századforduló „népnemzeti” iskolájának modorát utánzó magyar nyelvű zsengei után szerb lírikusként már az Ady-líra élményével indult, novelláiba pedig a Mikszáthtól Bíró Lajosig ívelő magyar elbeszélés hangulatait s technikai eredményeit ötvözte, s csak természetes: jelen van műveiben a dualizmus kori Magyarország társadalmi valóságából fakadó, a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos élményanyag is. A példa természetesén nem egyedi, a Szeli rajzolta Mita Popović-portré – ha más előjellel is – egyike a további adatsornak. Popović ugyan nem a polgári progresszió képviselője volt, s nem is oly jelentős életművet hagyott hátra, mint pl. Veljko Petrović, ám – másodvonalbelisége ellenére is – műveiben vannak olyan rétegek, amelyek a Vajdaságbeli szerb–magyar viszony múlt századi alakulásának teljesebb képéhez tartoznak. A kezdetben magyarul verselő költő a kiegyezés körüli évek után feladta magyarpártiságát, a szerb nacionalizmus oldalára állt, ám műveiben mindvégig kitörölhetetlenül érvényesültek a magyar irodalom reminiscenciái. A váltást követő időszakban is (amikor a szerb irodalom művelője lett) fogva tartotta „a magyar népnemzeti poézis. . . képalkotó fantáziája, költői látása annyira átitatódott magyar elemekkel, hogy Mita Popović. . . továbbra is magyar verseket ír – most már szerb nyelven.” (107.).

A Mita Popovićénál sokkal vonzóbb, ellentmondásossága ellenére is sok értékes vonást hordozó Borislav Jankulov életműve. Szeli róla írta a kötet egyik legérdekesebb tanulmányát. Jankulov tudós volt, a múlt századi értelemben vett utolsó polihisztorok egyike, akit a „Vajdaság őstörténete éppúgy érdekelt. . . mint településtörténeti viszonyai. . .”, de az etnográfia, a nyelvészet, a pedagógia s a művelődéstörténet is. Tipikus képviselője volt a megbékélést szorgalmazó vajdasági értelmiségnek, akit szülei azért küldtek Pancsovára, hogy magyarul s németül hibátlanul megtanuljon – azt akarván, hogy gyermekük „a poliglott Bánátban szolidáris. . . legyen. . . a különféle nemzetekkel és konfeszziókkal.” Jankulov – Szeli meggyőző okfejtése igazolja – hű maradt e szolidaritáskeresőhöz: művelődéstörténeti, nyelvészeti vagy éppen településtörténeti tanulmányainak egyaránt a szerbek és a magyarok „. . . közösségének bizonyítása a célja, s az ebből adódó. . . történelmi tanulságok tudatosítása.” Épp ezért messzemenően egyetérthetünk az- zal, amit Szeli az életmű és az alkotó személyiségének elemzésével végeredmény gyanánt, tanulságképpen megfogalmazott: „Ha van. . . tanulsága és üzenete ennek a munkásságnak a mi korunk számára, csak az lehet, hogy történelmi, irodalmi s általában a szellemi élet vizsgálatában

ezen a tájon nem az alá- és fölérendeltség viszonyai, az állam vagy a »fajta« primátusa, hanem a demográfiai, etnikai, kulturális mellérendeltség, az egymásrautaltság, a komplementáris nyelvi, irodalmi, művészi viszonyok tanulmányozása a lényeges és legfontosabb feladat.” (Fórum, 1974.)

LÖKÖS ISTVÁN

Pomogáts Béla: REGÉNYTÜKÖR

Pomogáts Béla könyve – mint a bevezetésből megtudjuk – „három évtized magyar regényirodalmába szeretne betekintést nyújtani. Címének – *Regénytükör* – kettős értelme van. Egyfelől az új magyar regénynek kívánunk tükröt tartani. . . . Másfelől annak tudatában szerkesztettük meg ezt a könyvet, hogy az új magyar regény maga is tükör. Ebből a tükörből nemcsak a felszabadulás óta eltelt három évtized, hanem a megelőző korszakok hazai krónikája is megismerhető.”

Bármiféle tükörrel szemben csupán egyetlen alapvető követelmény támasztható: tiszta, nem torzított, objektív képpel szolgáljon a tükröztetendőkről, legyen az tárgy, saját arcunk vagy éppenséggel a mai magyar regény. Ez utóbbi esetben a regénytükör természetszerűleg pusztán magukat a *regényeket* fogja láttatni. Az, hogy bennük a magyar valóság tükröződik, csak posztulátum, ha akarom, elhiszem, ha akarom, nem. S *ezt* Pomogáts nem is bizonyítja. Igaz, könyve nem irodalomtörténeti-kritikai, hanem ismertető jellegű (s talán emiatt: benne mindössze két bíráló megjegyzés található, Illés Béla *Honfoglalásáról* [126–127.] és Moldova *Sötét angyaláról* [237.]), mégsem ártott volna – fiatal, alkalmasint kezdő olvasókhöz szóló munkáról lévén szó – némi tájékoztatás a művészet és a valóság sajátos kapcsolatáról, az írói visszatükröződés jellegéről, hiszen – olvasás-szociológiai felmérésekből tudjuk – manapság sem ritka a valóságot éppen nem objektíven láttató (magyarán: giccs vagy félgiccs) művek „ebben-az-élet-van-megírva” megítélése, a fiatalok körében sem. Azt hiszem, az efféle eligazítás csak használt volna a könyv pedagógiai céljának.

Ez a hiány persze megnöveli a válogatás felelősségét is. Pomogáts csak irodalomtörténetileg szavatolt értékű műveket vehetett be *Regénytükörébe*, nehogy hamis kép táruljon elénk a valóságról. A szociológiai teljesség érdekében viszont néha mégiscsak esztétikai engedményekre kényszerült. S így a fent említett hiányosság még nagyobbnak, még jelentősebbnek mutatkozik. Pomogáts válogatásának alapja ugyanis az etika, pontosabban a morális problémák jelen- és mibenléte a magyar